

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

(Յ Ո Ւ Շ Ա Տ Ե Տ Ր Է Ս)

1935 Հոկտեմբեր 15ին, Փարիզ վախճանեցաւ Կոմիտաս վարդապետ:

Այս մահուան դոյժը, հեռագրով հաղորդուած, ամբողջ հայ մամուլի՝ առանց խտրութեան՝ սինակաները լեցուց. ամէն Հայու սրտէն կարծես պատառ մը փրթաւ, ամէն Հայ հրկիզող ցաւ մը զգաց:

Կոմիտաս մեռած էր...

Անոր անունը միայն, պահ մը միացուց կուսակցութիւնները, որոնք նոյն խոցոտող վշտով տրորուած, զրեթէ միաբերան, միեւնոյն խօսքերով կ'արտայայտէին միեւնոյն զազափարներն ու զզացումները, հիացումը կարօտազին, յիշատակները բուռն, սրտի կրակը ցաւազին՝ վասնզի կարելի չէ յիշել դայն առանց յուզուելու:

* * *

Տակաւին փոքր որրիկ, հայ ժողովուրդի խորքերէն եկած, ան ականջ դրաւ իր երկրի երգերուն, որոնք իրեն կուգային մեր լեռներէն, մեր դաշտերէն, մեր աղբիւրներէն: Մտիկ բրաւ այդ երգերուն՝ զեռ երախայ, ապա պատանի, եւ քիչ յետոյ զեռատի արեղայ, եւ օր մը մեծ երաժշտի սիրազել հոգին պայթեցաւ, ինչպէս հրաբուխ մը, հաղար ու մէկ ջերմազին երգերով երեւան եկաւ. այդ հայ խաչնարածը,

որուն ճակատը՝ Ամենակարողը օրհնած էր:

Ղրկեցին զինքը Պերլին ուր իսկոյն ինքզինքը գտաւ երգադրութեան լուրջ գիտութեան առջեւ. այդ եղաւ բանալին՝ որով բացաւ իր ցեղի դարաւոր երգերուն խորհրդաւոր դուռը:

Այդպէս ճոխացած՝ Եւրոպայի եւ Ռուսաստանի երաժշտական հմտութեամբ (ուր շատ անգամ մեր հայ արուեստագէտները իրենց անհատականութիւնը կորսնցուցած են), Կոմիտաս իր հաւասարակշռութիւնը չկորսնցուց, զիտցաւ այդ գիտութիւնը իւրացնել. կրանիթեայ արձան մը դարձաւ որ զիմադրեց Եւրոպայի այդ հսկայ եւ կախարդիչ ազդեցութեան, օգտուեցաւ անկից՝ առանց անով տարուելու:

Ան մնաց Հայ, եւ վերաստեղծեց հայ երաժշտութիւնը. հոս է հանճարին ուժը:

Ի՞նչպէս: Որովհետեւ, նուիրական անաքելութիւն մը ունէր, այն էր՝ ցոյց տալ հայ ազգին՝ իր հոգւոյն բուն ակը, որ դարերու բեռին տակ մոլորած էր քառսի մը մէջ: Ահա թէ ինչու, երբ Կոմիտաս, ինչպէս տեսիլք մը՝ հայ երաժիշտներու հոգիին մէջ երեւան եկաւ, մեր ազգին մէջ գտնուած ուրացողներն իսկ սթափեցուց:

Այսպիսի յայտնութեան մը առջեւ, երբ ամբողջ ազգի մը խոշոր զանգուածը ցրուած է աշխարհի չորս ծագերը եւ կը գտնէ Կոմիտասի մէջ իր ազգային գիտակցութիւնը, ուրիշ բան չէր մնար բաց եթէ խոնարհիլ եւ փառք տալ:

Կոմիտաս կարող էր նաև բանաստեղծ ծնիլ, ինչպէս ծնաւ Երաժիշտ, ասիկա փոյթ չէ մեզ Հայերու համար:

Ինքը՝ խորհրդագէտ մըն էր, մեր Երաժշտութեան փարոսը: Անոր բրածը շատերը պարզ գտան. այո՛, ամէն հանճարեղ լոյս, հանդոյց մը կը պայծառացնէ, բայց հարկաւոր էր որ մէկը սկսէր: Մեղադրողներ կան, թէ ինքը Երաժշտութիւն չէ յօրինած քնաւ:

Ի՞նչպէս: Մի՞թէ թափանցելու, արտայայտելու, իւրացնելու արուեստը, մինչև իսկ քանի մը նուազուն զեղզեղանքներով միայն, ստեղծագործութիւն չէ՞:

Աւելին պիտի բան, այդ վճիռ ակէն է որ կը բխի Երբեմն հսկայ քերթուած մը, այդ ճշմարիտ ծորանէն է որ կը ժայթքի Երկասիրութիւն մը, այդ բիւրեղացեալ կաթիլն է որ ծընունդ կուտայ ջրվէժին: Մի՞թէ Մուսորկսի մը հրաշագեղ նուագը, խտալական Եօթերորդ դարու անհամար Երաժիշտները, մօտաւոր Սիպելիուսի մը սէնֆոնիները, մինչև իսկ դիւթիզ «Փելէաս»ը Տրպիսիի, հիմնուած չե՞ն հետաւոր մոնումենտներու վրայ: Ասիկա ճշմարտութիւն մըն է, զոր ամէն Երաժշտանոցի աշակերտ գիտէ: Աւելի լաւ համոզելու համար մեր ընթերցողը, խօսքը տանք իր մէկ հիացող քննադատին.

«Կոմիտաս վարդապետի հայ Երաժշտական գործը, կամուրջ մը կը նետէ Եւրոպական եւ արեւելեան Երաժշտութեան միջև: Հայ Երաժշտութիւնը թանկագին դանձ եւ հում նիւթ է միջազգային Երաժշտութեան համար: Մեղեդիներ կան որ Պինդարոսի երգերուն հետ կարելի է բաղդատել, հոփուական երգերը համաստեղծաշնական արտայայտութիւն ունին»:

Կոմիտասի ամբողջական գործի մեծութիւնը (աւա՛ղ, ընդհատուած) ճիշդ հոն է, որ ան եղաւ առաջինը՝ որ դրաւ անկիւնաքարը ապագայ հայ Երաժշտութեան շէնքին: Իրմէ առաջ փորձեր եղան, մերթ յաջորդ, մանաւանդ եկեղեցական, բայց մեր արդի Երաժշտութիւնը՝ Եւրոպական եւ մանաւանդ ուսական ազդեցութեան տակ՝ կեղծ արեւելականութեան ինկաւ, եւ ոչ մէկը՝ Կոմիտասէն առաջ գոյրօցի պետ եղած է հայ Երաժշտութեան: Ո՛ճը, այդ գրտնէն է կարեւորը, եւ այդ ոճը մեր հոգին տա-

կէն կուգայ, ոչ թէ Եւրոպայէն, կամ Ռուսաստանէն, Կոմիտաս այդ վէճը իրրեւ կտակ կը թողու մեր նորարոյս սերունդին: Մաղթենք որ չչեղին այդ ուղիէն, քանզի շատ են մեր սիրուն տաղանդները, եւ մեր ազգին մէջ շատ Երաժշտական բնազդ, կշռոյթի զգացում: Միայն մեր պարերը կը բաւեն զայդ ապացուցանելու:

Կոմիտաս, մեր համեստ երկրին հովիւը, եկած զէպի Եւրոպա, գտաւ Պախի, Բամոյի, Քուփրէնի եւ այլ Երաժիշտներու մօտ, գրեթէ նոյն երգապարզերը, նոյն չափանկումները, նոյն կշռոյթի այլադան ելեւէջները, հեռաւոր կերպով, ինչ որ գտած էր իր երկրի երգերուն մէջ: Ամէն Երաժշտագէտ կարող է հաստատել որ Երկրորդ, Երրորդ դարու մենեքները, Երգուած աշուղներէն, որոնք կը ճամբորդէին Երկրէ Երկիր, Սպանիայէն Ֆրանսա, Իտալիայէն Ռուսիա, ապա Հայաստան, Պարսկաստան, վերադառնալու համար Սիկիլիա, կը տանէին ու կը բերէին իրենց հետ պէս պէս բիւրաւոր կշռոյթներ, որոնք իրենց ճամբուն վրայ կը ձգէին մեծագոյն հետքեր: Ասոր համար այդ մեր երգերը մերինն են, եւ միայն մերինը չեն, ինչպէս միւս երկիրներուն ալ. ազգականութիւն մը կայ, որ կուգայ մեզի դարերու ծալքերէն. խնդիրը բուն այդ երգերու ողնայարական սինին կառուցումն էր. եւ աղ՝ միայն հանճարեղ միտք մը կարող էր ընել:

Երբ այս հանճարը գտնուեցաւ Եւրոպական դասական տեսութեան առջև, տիաքոնիֆ հաստատուն *gamme* ին առջև, որ հետու էր արեւելեան *gamme* ի կարօտալից քաղցրութենէն, և քիչ յետոյ, բոլորովին յեղաշրջուած, նորաձեւուած տեսութեան մը առջև, որ եկաւ փչրեց կաշկանդուած *gamme* ին կանոնները, ոչ մին և ոչ միւսը դարձանք պատճառեցին իրեն. ընդհակառակն՝ շատ բնական գտաւ նուազի բանալին մօտ նշանադրել, իր զեղջուկ երգերուն համար 5/4: 7/4:, ինչ որ պիտի գայթակղեցնէր դասական վարպետ մը, բայց ոչ Պախ մը, որ կը փափաքէր նուազողին ձգել իր կշռոյթը թափանցելը: Ինքը՝ զեռ աւելին բրաւ, մեր հայկական չափազանց հարուստ կշռոյթներու դանձարանին առջև, միացուց այդ երկու ծայրերը, դասականը եւ արդիականը (ինչ որ ճիշդ է), եւ ներդաշնակ հաւասարակշռութիւն մը առաջ եկաւ իր վարպետ ձեռքին տակ եւ այն-

պիտի հիանալի ձուլում մը, միութիւն մը, որ մեղի տուաւ գերազոյն արդիւնքներ կշռոյթի, չափանկումներու եւ փաստմ միւզիփալի: Ահա՛ բանալին այն լարիւրինթոսին՝ զոր ուրիշներ չէին գտած եւ զոր կոմիտաս գտաւ:

Ան՝ գրողուած աստուածային բնագոյով մը, դիտցաւ լսել նուրբ ականջով մը, իր մէջ գտնուած նախնական երգը, որուն պարզութիւնը դարերէ ի վեր կը քնանար հայ քարերուն տակ: Իրեն ուրիշ բան չէր մնար բայց եթէ ահանջ զենել՝ լսելու համար երգը իր հոգւոյն որ հայ հոգին էր, եւ ապա զայն փոխանցել մեղի:

Ըսէ՛ք, միթէ այս չէ՞ ստեղծագործութեան ամենամփոփ ձեւը: Ամէն հանճար՝ ստեղծելու պահուն՝ երբ կը լսէ ճիշդ ոճը ձեւի մը, որ բնութենէն իրեն ներշնչուած է, ան ատկից կը քաղէ իր օրէնքը:

Օր մը հեռաւոր Երեւանին մէջ եւ ինքս խնդրած էի համեստօրէն որ մեր երաժշտանոցը այն հնոցն ըլլայ՝ ուր աշակերտները խորանան աւելի արեւելեան երաժշտութեան մէջ, զործիքներու ալ դիտութեամբ, եւ ապա եւրոպական երաժշտութիւնը մասամբ պատուաստեն անոր, եւն.:

Կը նշանակեմ հոս՝ Կոմիտասի զաշնակի փոքրիկ կտոր մը՝ (ո՛ւր էր աւելի գրած ըլլար), զոր օր մը հետաքրքրութեամբ կ'ուսումնասիրէի համերգի մը համար: Դժուարագոյն մասը՝ ոչինչ էր, բայց եւ այնպէս ամէն տեղ էր. թերթին վրայ շատ քիչ նոթագրութիւն կար, հոս հոն գետեղուած. զրեթէ ամէն պահի առջեւ կշռոյթը կը փոխուէր, միայն երկու մօթիֆները կ'ընդգրկէին զիրար, ամբողջը միասին յիսուն նոթա միայն, բայց որոնք կուտային հովուերգական ապրում մը:

Սիրելի Կոմիտաս, դու այդ յիսուն նոթաներով կը նկարէիր ամբողջ Հայաստանի նկարը, մեծաշունչ անապատներու տարածութիւնը, թռչնիկի թռչիլը Ելեքորական թելէն վար՝ թուփի մը վրայ, նախադասական փախչիլը այրող արեւին տակ. եւ ահա այսքան: Կտորը կը վերջանայ, կարօտը սրտիդ՝ կ'ուզես հարիւր անգամ նուագել, եւ թեթեւ մատներով, հազիւ նոթերը թրթռացնելով, չրլայ թէ դաշտանկարը թռչի աչքերուդ առջեւէն:

Այդ զաշնակի գոհարը, որ բնատիպ հայ

էմփրեսիոնիզմ մըն է, կրնայ հայ գիւղացիին կարօտագին ապրումներ տալ. ան համեղ է ինչպէս մեր լաւաշը, ան կարող է նաեւ եւրոպական համերգի ցուցակի մը մէջ երեւնալ ու անհուն գեղարուեստական ապրում տալ. ա՛յս է արուեստը:

Մինչ կ'աշխատէի, յիշողութեանս առջեւ եկաւ ուրիշ նկար մը, Տրպիւսիի Լէ փա սիւր լա նէժը, ուր մէկ քանի նոթերով, հեղինակը փորձած է տալ ձիւնի տարածութեան հսկայ լուծիւնը. ո՛չ, բնառ. յաջող չէր:

Միտքս կը թռչի ուրիշ հսկայի մը մօտ. Մուսորկսքիին, որ երկու մօթիֆով, ձախ ձեռքի միայն ընկերակցութեամբ, մեղի կուտայ, թրոյլքայի մը վազը Ռուսաստանի լայնատարած սթեփներէն, ձիւնի եղերական տարածութիւններու վրայէն: Մէջը կայ հեռաւոր մեղեդի մը միայն, բայց ամբողջ էութեանդ մէջ ելեքորական ցնցում մը կուգայ: Հող է անկեղծ ստեղծագործութեան ուժը:

Երբեմն յանդուզն նախափորձեր, որոնց հետ շատեր, մինչեւ իսկ մեծ Տրպիւսին, անորոշաբար կը խաղան, նրբագոյն նուագատենչութեամբ, փտանդաւոր են. (կը նշանակեմ Տրպիւսին, որովհետեւ այդ զմայլելի երաժշտագետի ամենամիայլուն ժամանակն էր, երբ Կոմիտաս եկաւ Եւրոպա, բայց Կոմիտաս չչլացաւ անկից): Տրպիւսիի անզուգական կախարդիչ «Փելէաս»ը, միջնադարեան մեղեդիներու ներշնչմամբ, երաժշտութեան պատմութեան մէջ իր դրոշմը ձգեց, բայց եւ անոր զիւրարեկութիւնը կարող է եւ չդիմանալ տարիներու շարքին բերելիք թաւալումներուն, ինչպէս Պախի մը, Մուսորկսքիի մը, Պեթովէնի մը անթառամ փթթումը, կրանիթեան դրոշմը: Սա հասկանալի է, քանզի երբ նուազ մը ճշգրիտ կերպով մը կը յարմարի իր արտայայտած վէպին (ինչ որ արդէն նորաձեւութիւն է եւ վաղանցուկ), կ'ենթարկուի արկածային փտանդի մը. այս փորձանքը կրնայ միայն պատահիլ Եւրոպա մարդուած միտքերուն, որոնք վաղուց իրենց թարմութիւնը կորսնցուցած են, եւ կը փարին գրականական ներշնչումներուն եւ շատ են յղուած դիտութեան թաւալումներուն մէջ, մինչդեռ դուտ ստեղծագործը՝ կարծեմ կը սիրէ իր արուեստին առանձնութիւնը եւ քիչ մըն ալ միամտութիւն:

Այս արժեքաւոր թերութիւնները (եթէ կարելի է այսպէս ըսել) կոմիտասի մէջ բոլորովին բացակայ էին. ան, Եւրոպայի գիտական լաբորիթիոսին մէջ չկորսնցուց ինքզինքը. ան միշտ մնաց մինակ՝ առիւծի նման, իր երաժշտութեան աչքերուն մէջ նայելով միայն: Ան մնաց մեր հայ գեղջուկ հովիւր, իր վշտերուն փաթթուած, իր հայ հոգիով. անոր վրայ ո՛չ տպաւորապաշտութիւնը, ո՛չ դասականութիւնը իրենց դրոշմը չդրին: Անոր համար այս օրկանիք միջոցները ծառայեցին իր միտքը արտայայտելու համար, բայց ինքը՝ չէ որ ծառայեց անոնց:

Այս տարօրինակ կերպով ինքնատիպ երեւոյթին, որ էր կոմիտաս վարդապետ, մէկ անուն միայն կարող ենք տալ, որ ան մեր հայ երաժշտութեան հայրապետն է:

×

Հազիւ Հայաստան վերադարձած, ուղեւորիցուպը ձեռք առաւ, եւ աւանդ աւան, գիւղէ գիւղ դնաց, արտահոգեց հայ երգերու արմատները, քաղեց, հաւաքեց, գրեթէ անոնց յարութիւն տուաւ, հնազէտի մը նման, եւ իրենց դարաւոր աղբեցութիւններէն, պարսիկ, քիւրտ, ասորի, ջոկեց, դտեց ու գտաւ նախնական կըշոտյթը, կրօնականի համբերատար խելագարիչ աշխատութեամբ մը, ու ապա մոզական փունջ մը շինած մեր գիւթահարաշ մարդապետիներուն ծաղիկներէն, ընծայեց հայ աղբին: Որքա՛ն ալ լուսապեղ են մեր երգերու տիտղոսները. կարծես միայն անոնք կարողալով կը զգաս մեր դաշտերու բուրումը, մեր արշալոյսին բացուիլը, ու չես յոյնի կարգալէ, երգելէ:

Իմ չիմարի եարը,

էս գիշեր լուսը տեսայ,

Շողեր քան,

Քելէր ցոլէր,

Լոռու գութաներգը, եւ դեռ ինչե՛ր...

Կը յիշեմ, ես ալ բաղդաւորութիւնը ունեցայ մօտէն լսելու մեր երգերը: Հազիւ վերադարձած Պոլիս, Ամերիկեան Գոլէճը դաշնամուրի դասեր կ'աւանդէի: Պինդ յարած իմ երաժշտական եւրոպական համոզումներուս, թե՛րահաւատ՝ բոլոր արեւելեան երաժշտութեան հանդէպ, — տղիտութեան արդիւնք — ականջ

չէի դնել իմ մէկ զգայուն պաշտօնակցուհիս յորդորին, որ զիս կը ջանար համոզել երթալ վարդապետը լսելու: Ամէն անգամ որ կը յիշեմ մերժողական պատասխանս, ամօթէս կը կարմրիմ: «Ատեն չունիմ կորսնցնելու հայ երգահանդէսի մը երթալու, կ'ըսէի, կոկորդային եւ սնկային ձախներ լսելու, ինչպէս կը լսենք Պոլսոյ հայ եկեղեցիներուն մէջ»:

Բարեկամուհիս իր առաջին փորձով չհատացաւ, դարձեալ եւ աւելի բուռն կերպով պնդեց, եւ այս անգամ հլու հպատակ հետեւեցայ իրեն, Վոսփօրը մէկ ծայրէն միւսը կարեցինք, ապա մօտեց Բերայի կոպճուտ ու աղտոտ փողոցները, դացինք հասանք Բըթի — Շանի թատրոնը: Տեսակ մը չորս յարկանի ախոռ, որ սակայն վերէն վար լեփ լեցուն էր:

Այսքան բաղժութեան առջեւ գերադրողում մը զգացի, չէի կարծեր որ գեղարուեստին անտարբեր Պոլսոյ ժողովուրդը, սոսկ նիւթական կեանքով թաթախուն, կարենար այդ կեանքէն դուրս ելլել ու նոր աշխարհի մը զոյութիւնը տեսնել. եւ ահա, դանդաղաշարժ իր կեանքէն փախած, այսօր եկած էր ողբերգուած կոմիտասը լսելու:

Այդ հոծ բաղժութեան մեծ մասը Հայ էր անշուշտ, բայց կային բաւական թիւով օտարազգի ունկնդիրներ ալ, հիւպատոս, ղեսպանուհի եւ այլ բարձրաստիճան անձնաւորութիւններ:

Ընկերուհիս երջանիկ եւ վստահ էր. ինձ ցած ձայնով ըսաւ. «Լսէ՛, բայց խնդրեմ, զոցէ՛ նախ աչքերդ»:

Գոցեցի: Յանկարծ հարիւր սուրբանօներու բերնէն փխանխիւմ մը պարուրեց մթնոլորտը, նախ շատ մեղմ, ապա յուշիկ յուշիկ աւելի լայն համեմատութիւններ առնելով փայլակնացայտ բարձրացաւ, ինչպէս դարնանային արեւածագի վարդազոյն լոյսերը, որոնք մեղմիւ կը սկսին լուսաւորել մեր լեռներուն կատարները:

Աննկարագրելի էր յուզումս. կարծես տաք գինի մը խմցուցին ինձի, աչքերս բացի, տեսարանին վրայ տեսայ մեր հայ օրիորդներու սպիտակ շարք մը՝ որոնց ետեւ կեցած էր տղամարդոց սեւ զգեստներու շարքը. ինքը, վարդապետը, իր սեւ սքեմին մէջ, նիհար իրանով,

սրացիկ հասակով, Զգուտ, կանգնած էր. կը նմանէր հայ սարկաւապի մը՝ մեր մազադաթներուն մանրանկարներէն պոկուած: Աջ ձեռքին բռնած էր ձպտոր, ու ձախ ձեռքով կարծես կը շոյէր աղջիկներուն ձայնը:

Կը շարունակէին երգել, մէկ երգը միւսէն յետոյ: Յուզումս զիս պիտի խեղդէր. քաշուցայ օթեակին խորը, թէ՛ լացի, թէ՛ մօտիկ ըրի:

— Բա՛ւ է, ըսի, տակաւ երջանկութիւն է, բայց կը պատուէ հոգիս. այս վարդապետը մոզպետ մըն է...

Յանկարծ խումբէն բաժնուեցաւ փոքրիկ օրիորդ մը, սփրանոյի բարձր ձայնով երգեց մեղի «Ակնայ Օրօր»ը. կարծես արտոյտին երգը ըլլար, որ արշալոյսին կը բարձրանար երկինք:

Օրօրին յաջորդեց լուսնին:

Կոմիտաս դաշնամուրին առջեւ նստած էր, որահին հարիւրաւոր ունկնդիրներուն շունչը կուրծքերնուն մէջ թափ առաւ գոգգոջուն...:

Կոմիտաս երգեց «Կոունկ»ը:

Այս բոլորը՝ նոր աշխարհի մը յայտնութիւնն էր ինծի համար: Իր պարիզոնի հովուական ձայնի շնորք թաւալային էր, ինչպէս հայ աչքերը, բուզիս էր, ինչպէս մեր տաքուկ հացը, ջերմ էր, ինչպէս մեր զգայուն սիրտը: Այդ ձայնը բարձրացաւ, բարձրացաւ եւ ինձ թուեցաւ որ թատրոնին պատերը անհետացան, ու ես տեսայ Սեւանի մոզական լիճը, Արարատը, Արապետը, համայն հայրենիքս որ՝ ծիրանեփայլ տեսիլքով մը՝ զիմացս լուսաւորեցաւ. տեսայ բոլոր բարձր լեռները, դաշտերը, գիւղացիները, արօրը, ոչխարները, հողմածածան բարտիները. ի՛նչ կ'ըսեմ, վարդապետը ինքն այն յայտացաւ, իր սեւ սքեմը մեր Լոռիի կանանչ անտառներուն գոյնը առաւ, աչքերը մէյ մէկ աստղ դարձան, թեւերը արեգակի երկայն ճառագայթներ, որ մեր ազգային լուսաւորութիւնով լուսաւորեցին ամբողջ տիեզերքը:

Ով որ այսպիսի բանդադուշանք մը կուտայ, հանճար մըն է: Դեռ չափազանց յուզուած ենք որպէսզի հանդարտօրէն կարողանանք խօսիլ անոր վրայ:

Այդ համերգէն յետոյ, կրկնակ երջանկութիւնը ունեցայ զինքը իմ տանս մէջ լսելու: Եկաւ նկարիչ Թերզմէղեանի եւ երիտասարդ բանաստեղծի մը հետ: Իսկոյն յառաջացաւ դէ-

պի ինձ, ձեռքս երկու ձեռքերուն մէջ առաւ ջերմօրէն, պարզ եւ մտերիմ, ինչպէս ճշմարիտ արթիւք մը եւ խնդրեց որ նուազեմ:

Բայց ես, վեհերոտ, այդ երաժիշտ տիտանին առջեւ դողալ սկսայ:

— Ասկից չեմ մեկնիր, ըսաւ, եթէ ինձի Պաի, Շուման, Պեթովէն չնուազէք:

— Յետո՞յ, ըսի:

— Յետոյ, ինչ որ կ'ուզէք:

Կը նմանէի ուղեւորին մէջ բռնուած ձուկին: Շատ անգամ, մեծ երաժիշտի մը ներկայութիւնը ինձի խոր վստահութիւն մը կուտայ, որ արդէն մէջս ծածկուած է եւ որ յանկարծ կը յայտնուի: Կարծեմ, ամէն երկշոտ մարդ այս զգացումը պէտք է ունենայ: Մօտեցայ դաշնամուրին՝ իմ հաւատարիմ բարկկամիս, եւ ժամ մը նուագեցի: Երբ աւարտեցաւ, երկու պողպատէ բազուկներ զիս շրջապատեցին, եւ ճակտիս վրայ համբոյր մը ընդունեցայ: Կոմիտաս ինձի ամէն բան ըսաւ այդ համբոյրով: Կը բաւէր: Ապա, մեղմիկ ձայնով երգեց Հայր մեր, խօսեցաւ երկար իր Անուշ օփերային վրայ, տեսայ որ նախանձով, իր սրտին մէջ պահելով կը խօսէր այդ իր գործին վրայ: Ապա երկար հակաճառեցինք արդիական տեսութեան մասին, որ մեծ յեղաշրջում յառաջ բերած էր:

Մեկնած ժամանակ ըսաւ.

— Օրիորդ մէկ քանի շաբաթէն կը մեկնիմ Պերլին, երթանք միասին, ափսոս է հոս մնաք: Հոն համերգներ կը պատրաստենք:

×

Տարիներու շաբթին, պէս պէս յեղաշրջումներ զիս փոխանակ Պերլինի՝ տարին Երեւան, ուր, երբ իմ աչքերովս տեսայ Սեւանը, Արարատը, այն ատեն զգացի ատոնց մոզական ազդեցութիւնը Կոմիտասի ստեղծագործ մտքին վրայ:

Մաղթելու ենք որ ամէն Հայ օրն է Պ. Չօպանեանին ճիւղերը իրականացնելու, որպէսզի մեր վարդապետը երթայ հանգչի հայ երկնքին տակ: Կարելի չէ դայն բաժնել Հայաստանէն: Մեր հողին հետ ի մի դանդուած է ան:

Այդ ուղեւորութեանս ժամանակ բազմապէս ու-

նեցայ ճանչնալու ուրիշ արժէքաւոր երաժիշտ-
ներ, մանաւանդ Ռոմանոս Մելիքեանը, որուն
և միւս պաշտօնակիցներուն հետ, աշխատե-
ցանք Հայ Երաժշտանոցը վերակազմել: Ռոմա-
նոս խոր և զգայուն մարդ էր՝ իր կարծի պատ-
եանին տակ ծածկուած. պէտք էր թափանցել
իր փափուկ երաժշտի հոգիին, ան լաւ կազմա-
կերպող և ոգեւորող էր: Երաժշտանոցին ջիւղն
էր:

Ճանչցայ նաեւ Սպիրիդոն Մելիքեանը, որ

ինծի նուիրեց իր 300ի չափ շինական երգերու
հաւաքածոն: Իր համեստ խօսակցութեան տակ
զտայ խոր երաժշտապէտ մը, և զիս շատ բազ-
դաւոր զգացի:

Մահէ՛՛ եկաւ մանգաղեց այս տաղանդե-
լը: Յուշերուս վարադոյրը կ'իջնէ այս երա-
ժիշտներու երբեակ զերեզմանին առջեւ:

ԹԱԳՈՒՀԻ ԵՂԻԱԶԱՐԵԱՆ

ՎԵՆԵՏԻԿ